

I. Kísérletek a középkori esztétika rekonstrukciójára: a vállalkozásban rejlő anakronizmusból származó alapvető nehézségek; különböző módok ezek áthidalására (egyúttal a középkori „esztétika” historiográfiájának főbb állomásai).

Az esztétika fogalomtörténetéről: RITTER, Joachim: „Ästhetik”, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, I., szerk. RITTER, Joachim, Basel – Stuttgart 1971, 555–580.

A „középkori esztétika” historiográfiájához:

MARITAIN, Jacques: *Art et scolastique*, Paris 1920.

DE BRUYNE, Edgar: *Etudes d'esthétique médiévale*, 3 kötet, Bruges 1946; rövidített változata: *L'esthétique du Moyen Age*, Louvain 1947 (angolul: New York 1969); közös reprint két kötetben: Paris 1998.

TATARKIEWICZ, Władysław: *History of Aesthetics, II: Medieval Aesthetics* (1962), The Hague – Paris – Warszawa 1970.

ASSUNTO, Rosario: *Die Theorie des Schönen im Mittelalter*, Köln 1963.

POCHAT, Götz: *Geschichte der Ästhetik und Kunsttheorie. Von der Antike bis zum 19. Jahrhundert*, Köln 1986.

ECO, Umberto: *Művészet és szépség a középkori esztétikában* (1987), Budapest 2002.

II. Ellenvetések

1. Módszertani: a középkori spekulatív gondolkodás termékeinek mintegy mentalitástörténeti forrásként való használata nem veszi elég komolyan azokat mint intellektuális teljesítményeket.
2. Tartalmi: a szépség metafizikai és köznapi fogalmának viszonyának meghatározásában a modern esztétika szépség-fogalmából indulnak ki.

III. Példa az utóbbira: Aquinói Szent Tamás „esztétikája” (*Summa theologiae*, I q. 5 a. 4 ad 1).

1. Hagyományos értelmezések: a művészettörténeti és a filozófiatörténeti hagyomány
 - a) Aquinói Szent Tamás „esztétikáját” mindkét tudományágban általában fordulatként értékeli. A vonatkozó szöveghelyek azonban nagyon közel állnak a *Summa Halensis* megfelelő passzusaihoz.
 - b) A művészettörténeti közmegegyezés.

A középkori művészet történetének olvasókönyve. XI–XV. század, szerk. Marosi Ernő, Budapest 1997, 18.

- α) Tamás az első aki az érzéki tapasztalatok fontosságát hangsúlyozza.
- β) A szépség Tamás által megadott kritériumai („harmonikus teljesség” [*integritas, perfectio*], „formai tökéletesség” [*consonantia*], „világos áttekinthetőség” [*claritas*]) „esztétikai elvekként” szoros kapcsolatban állnak az érett gótika képzőművészetével.
- c) A filozófiatörténeti közmegegyezés.
 - α) A szépség a transzcendentálék egyike. - Kitérő: a transzcendentálék fogalma.
 - β) Eco szerint fontos újdonság: a szépet az a viszony határozza meg, amely közte és a dolgot szépek látó megismerő tekintet között jön létre. Ez szubjektív elemet visz a szépség fogalmába.

ECO: i. m., 167–174.; vö. még: Maritain i. m.; De Bruyne i. m. (1998), 278–346; Pochat i. m., 175–190.

2) Cáfolat.

MÜLLER, Ludger: „Das »Schöne« im Denken des Thomas von Aquin”, in: *Theologie und Philosophie* 57 (1982), 413–424.

SPEER, Andreas: „Thomas von Aquin und die Kunst. Eine hermeneutische Anfrage zur mittelalterlichen Ästhetik”, in: *Archiv für Kulturgeschichte* 72 (1990), 323–345.

AERTSEN, Jan A.: „Beauty in the Middle Ages: A Forgotten Transcendental?”, in: *Medieval Philosophy & Theology* 1 (1991), 68–97; URL: <<http://cip.cornell.edu/cip.mpat/1159539710>>.

SPEER, Andreas: „Vom Verstehen mittelalterlicher Kunst”, in: *Mittelalterliches Kunsterleben nach Quellen des 11. bis 13. Jahrhunderts*, szerk. BINDING, Günther – SPEER, Andreas, Stuttgart 1994, 13–52.

SPEER, Andreas: „Kunst und Schönheit. Kritische Überlegungen zur mittelalterlichen Ästhetik”, in: *Scientia und ars im Hoch- und Spätmittelalter*, szerk. CRAEMER-RUEGENBERG, Ingrid – SPEER, Andreas (Miscellanea Mediaevalia, 22), Berlin–New York 1994, II, 945–966.

- a) Szövegösszefüggés: az Istenről szóló tan >> Isten jósága >> a jó általában >> mely okkal asszociálható a jó.
- b) Kitérő: az okok Arisztotelész szerint.
- c) A probléma a jó és a szép azonosításából indul ki. Ennek forrása Pseudo-Dionysius Areopagita.
- α) Kitérő: Pseudo-Dionysius és tekintélye a középkorban.
- β) A *De divinis nominibus* tárgya. Hasonlóságok és eltérések az istennevek neoplatonikus metafizikája és a skolasztika arisztotelianus transzcendentálé-tana között.
- γ) A görög terminológia (καλός – ἀγαθός) szerepe Pseudo-Dionysius „tézisében”. Ennek rejtett jelenléte Tamás terminológiájában (*pulchrum – bonum*).
- d) A jóhoz a *causa finalis*, a széphez a *causa formalis* rendelődik hozzá.
- α) A szép és a jó azonosak a valóságban (*in subiecto*), de nem azonosak fogalmilag. Hasonló viszony, mint a transzcendentálék és a lét között.
- β) Jó az, amit mindenek kívánnak >> a jó a vággyal kapcsolatos >> *causa finalis*.
- γ) Szép az, aminek a látása (érzékelése, felfogása) tetszik >> a szép a megismerőerővel kapcsolatos + a megismerést hasonulás idézi elő + a hasonlóság a formát illeti >> *causa formalis*.
- δ) Tamás mindkét fogalmat nem lényege szerint, hanem sajátlagos hatásával, *per posteriora* határozza meg. Ezért nem igazolható Eco tézise, hogy Tamás szubjektív elemet vinne bele a szépség definíciójába, illetve az az általános vélemény, hogy Tamásnál felerősödne az érzéki tapasztalat szerepe.
- e) A szép fogalma a jóhoz való viszonyában érthető meg.
- α) A szép nem transzcendentálé, mert nem a lét egyik aspektusát mutatja be, hanem a jóét. A jó örömet okoz – szép annyiban, amennyiben a felfogása okoz örömet.
- β) A szép (filozófiai spekuláció tárgyaként) tehát a jó egyik aspektusa, és nem valami esztétikai élmény artikulálására vagy elemzésére használt fogalom.
- γ) Ha Tamás szövege nem használható fel a filozófiai esztétika történetének emlékeként, akkor az a kérdés marad, hogy felhasználható-e az esztétikai mentalitás történetének emlékeként? Ebből a szempontból érdekes a szépség három kritériuma.
- f) A szépség három kritériuma nem használható fel az esztétikai mentalitás történetéhez.
- α) Az idézett magyar fordítások erősen túlinterpretálják Tamás fogalmait, csak így lehetséges egyáltalán asszociálni őket a gótika stílusqualitásaival. Pl.: *integritas* vagy *perfectio*: teljesség, csonkaságtól való mentesség.
- β) A másik két fogalom Pseudo-Dionysiusztól származik, az eredetük az ókori hagyományra megy vissza: *consonantia* (a tagok arányossága) – pythagoreus/platonikus hagyomány; *claritas* (világosság, fényesség) – neoplatonikus hagyomány (komplementer a *consonantiával*, mert vannak olyan testek, amelyek egyszerűek, nincsenek tagjaik, mégis szépek, ezeket [nap, csillagok] ragyogásuk teszi széppé).
- γ) Itt egy pusztán irodalmi hagyományról van szó, amelynek örökítése és Tamásnál való megjelenése nem kötődik vizuális tapasztalatokhoz.

IV. Kitekintés: a „képkérdésre” vonatkozó középkori szövegek bevonulása a művészettörténet jelentős forrásai közé.

WIRTH, Jean: *L'image médiévale. Naissance et développements (VIe-XVe siècles)*, Paris 1989.

BELTING, Hans: *Das echte Bild. Bildfragen als Glaubensfragen*, München 2005.

HAMBURGER, Jeffrey F.: „The Place of Theology in Medieval Art History. Problems, Positions, Possibilities”, in: *The Mind's Eye. Art and Theological Argument in the Middle Ages*, szerk. HAMBURGER, Jeffrey F. – BOUCHÉ, Anne-Marie, Princeton 2006, 11–31.

(Ebbe a sorba tartozik a hamarosan megadandó vizsgairodalom is.)

S. Thomas Aquinas: *Summa theologiae*, I q. 5 a. 4.
<http://www.corpusthomicum.org>

Aquinói Szent Tamás: *A teológia foglalatja, I. könyv, 5. kérdés, 4. cikkely*

Magyar fordítás: *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez*, szerk. REDL Károly, Budapest 1988, 413 (vigyázat: ezt a fordítást itt változtatás nélkül közlöm).

⟨arg. 1.⟩

(- - -) Videtur quod bonum non habeat rationem causae finalis, sed magis aliarum. Ut enim dicit DIONYSIVS, IV cap. de Diu. Nom., *bonum laudatur ut pulchrum*. Sed pulchrum importat rationem causae formalis. Ergo bonum habet rationem causae formalis.

⟨ad 1.⟩

Ad primum ergo dicendum quod pulchrum et bonum in subiecto quidem sunt idem, quia super eandem rem fundantur, scilicet super formam, et propter hoc, *bonum laudatur ut pulchrum*. Sed ratione differunt. Nam bonum proprie respicit appetitum, est enim bonum quod omnia appetunt. Et ideo habet rationem finis, nam appetitus est quasi quidam motus ad rem. Pulchrum autem respicit uim cognoscitivam, pulchra enim dicuntur quae visa placent. Unde pulchrum in debita proportione consistit, quia sensus delectatur in rebus debite proportionatis, sicut in sibi similibus; nam et sensus ratio quaedam est, et omnis virtus cognoscitiva. Et quia cognitio fit per assimilationem, similitudo autem respicit formam, pulchrum proprie pertinet ad rationem causae formalis.

⟨1. argumentum⟩

(- - -) Úgy tűnik, hogy a jó nem tartalmazza a cél-ok fogalmát, hanem inkább más okokét. Amint ugyanis Dionysius mondja De divinis nominibus, IV. fejj.: *A jót úgy dicsérik, mint valami szépet*. Ám a szép magában foglalja a formai ok fogalmát. Tehát a jó tartalmazza a formai ok fogalmát.

⟨az 1. argumentumhoz⟩

Az elsőre tehát azt kell mondanunk, hogy a szép és a jó az alanyban azonosak, mert ugyanarra a dologra alapozódnak, tudniillik a formára, és ezért *a jót úgy dicsérik, mint valami szépet*; de fogalmilag különböznek. A jó ugyanis tulajdonképpen értelmében véve a vágyra vonatkozik, mert a jó az, amit mindenek kívánnak. És ezért cél értelme van. A vágy ugyanis mintegy sajátos mozgás a tárgy felé. A szép pedig a megismerő képességre vonatkozik, szépnek mondjuk ugyanis azokat a dolgokat, amelyeknek a látása tetszik; ezért a szép a kellő arányban áll, mert az érzékek a kellően arányos dolgokban gyönyörködnek, mint hozzájuk hasonlókban; az érzék ugyanis, és minden megismerő erő, egyfajta értelem. És mivel a megismerés hasonulás útján történik, a hasonlóság viszont a formára vonatkozik, a szép tulajdonképpen értelemben a formai ok fogalmába tartozik.